

„Ctíti nedotknutelnost starého díla“: k počátkům kontroverze mezi restaurováním a konzervováním památek v Čechách kolem poloviny 19. století

Alena JANATKOVÁ

ABSTRAKT: Článek „Zachovávání starožitných památek, především stavitelských“, který byl kolem poloviny 19. století z francouzského milieu přenesen do českého prostředí, tematizuje úctu vůči původnosti díla. Požadavkem konzervace, který ukazuje i meze praxe odůvodněné ochrany památek, konfrontuje práci Františka Schmoranze staršího jako konzervátora v chrudimském kraji se zásadní otázkou, zda památky restaurovat, či konzervovat.

KLÍČOVÁ SLOVA: hodnota stáří památek; Památky archaeologické a místopisné; Karel Vlastislav Zap; František Schmoranz st.; Ludovic Vitet; John Ruskin

“Honoring the inviolability of the old works” – on the beginnings of the controversy between the restoration and conservation of heritage properties in Bohemia around the middle of the 19th century

ABSTRACT: The Czech article “Preserving antique heritage properties, especially architectural heritage properties”, which was transferred from the French milieu to the Czech environment around the middle of the 19th century, addressed the issue of respect for the originality of a work. Through the requirement of preservation, which also shows the practical limits of the justified protection of heritage properties, it confronts the work of František Schmoranz Sr. as a preservationist in the Chrudim region with the fundamental question of whether to restore or preserve heritage properties.

KEYWORDS: value of a heritage property's age; archaeological and topographical heritage properties; Karel Vlastislav Zap; František Schmoranz Sr.; Ludovic Vitet; John Ruskin

Dílo architekta, stavitele a konzervátora Františka Schmoranze staršího (1814–1902) spadá do období debat o zásadách památkářství. Soudobá teoretická reflexe a chápání památek vrhají světlo i na činnost konzervátora v kontextu jeho doby. Pavel Zatloukal mluví o vlně obnovy památek v českých zemích, která charakterizuje druhou polovinu 19. století. Dobře známým příkladem je přestavba hradu Karlštejn, kde se péče o památku řídila ideou jednoty celku: restaurátorské snahy cílily na ideální dokreslení časem přetvořeného objektu.¹ V souvislosti s puristickým chápáním památky probíhaly i restaurátorské práce Františka Schmoranze staršího.² Jeho poměr k památkám byl ovšem poznamenán soudobým kultem historie a zemským patriotismem.³ Podle úsudku Prokopa Tomana byly ale mnohé z těchto restaurací provedeny na „újmu našich středověkých památek“.⁴

Tento úsudek o památkářském díle Františka Schmoranze staršího, který pramení z historického odstupu 20. století, se dotýká zá-

sadní a nadále aktuální otázky památkové péče: restaurovat, či konzervovat?⁵ S ohledem na Schmoranze otázka zní, jak dalece purismus ovládal soudobé úvahy, jaké zásady konzervace byly tenkrát památkářům v Čechách k dispozici, jak se rozlišovala teorie od praxe? Tématem následujícího příspěvku je požadavek „nedotknutelnosti“ starého díla v Čechách kolem poloviny 19. století. Hlavním pramenem je úvodní článek prvního čísla nejstaršího a nejvýznamnějšího českého odborného časopisu věnovaného poznávání památek hmotné kultury českých zemí *Památky archaeologické a místopisné*.⁶ Úvahu nazvanou „Zachovávání starožitných památek, především stavitelských“ (1854)⁷ v *Památkách* představil Karel Vladislav Zap (1812–1871), zároveň první redaktor časopisu a autor přehledu o dějinách českého umění pro Riegrův slovník naučný.⁸ Zap ovšem není původním autorem tohoto příspěvku, ale vystupuje jako překladatel pojednání, které bylo otištěno v rakouském odborném časopise, Försterově *Allgemeine Bauzeitung*,

■ Poznámky

1 Pavel Zatloukal, *Kirchenbau und Denkmalpflege* (1814–1914), in: Ferdinand Seibt (ed.), *Böhmen im 19. Jahrhundert. Vom Klassizismus zur Moderne*, Berlin – Frankfurt a. M. 1995, s. 133–147, cit. s. 140.

2 Ibidem, s. 142.

3 Ibidem, s. 135–136.

4 Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, sešit 2, Ostrava 1993 (4. vydání), s. 429.

5 Otázka „restaurovat, či konzervovat“ se v Čechách důsledně diskutovala koncem 19. století, srov. Zatloukal (pozn. 1), s. 144.

6 Časopis vznikl v roce 1854 v souvislosti s muzejním programem Františka Palackého především z iniciativy zakladatele českých dějin umění a archeologie Jana Erazima Vocela, vydával jej sbor Musea království českého. Srov. Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, 2. díl, Praha 1995, s. 600.

7 Karel Vladislav Zap, *Zachovávání starožitných památek, především stavitelských, Památky archaeologické a místopisné* I, 1854, sešit 1, s. 2–9.

8 Karel František Vladislav Zap, český spisovatel a kritik umění, se intenzivně věnoval místopisu a starožitnostem

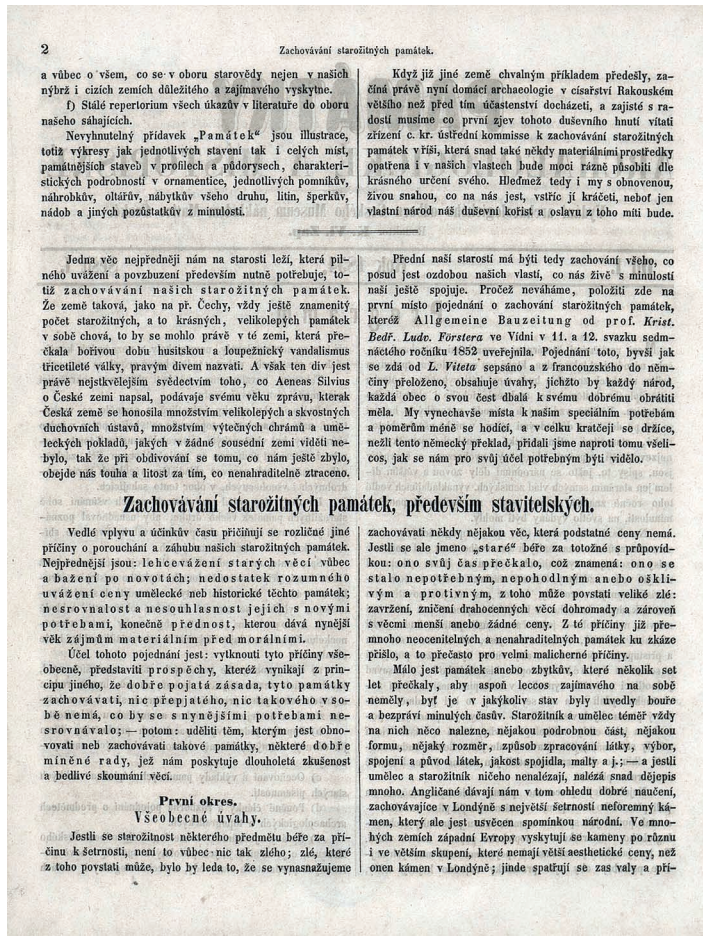

Obr. 1. Titulní a druhá strana úvodního čísla nejstaršího českého odborného periodika věnovaného výzkumu a ochraně památek – Památky archaeologické a místopisné I, 1854, č. 1, s. 1–2. Převzato z: Digitální knihovna Moravské zemské knihovny v Brně.

a pojednávalo o opravě, restauraci, údržbě a dokončení středověkých stavebních památek. Původně bylo pravděpodobně formulováno francouzským mentorem ochrany památek Ludovicem Vitetem, přeloženo dále do němčiny a Zapem z němčiny do češtiny.⁹ Jde přitom tedy o inspiraci památkovou péčí ve Francii a její transfer do střední Evropy.¹⁰ Jelikož se zachovávatí týká památky jako národní vzpomínky, dá se sledovat i přímý vztah k Čechám, a to jak v úvodu („Že země taková, jako na př. Čechy, vždy ještě znamenitý počet starožitných, a to krásných, velkolepých památek v sobě chová...“),¹¹ tak i uvedením odpovídajících příkladů („... jako ty ohromné valy nedaleko Kopidla v Čechách ... ve všech široších zemích slovanských vidíme hroby a mohyly...“)¹² a komentářů („... vítězné brány, amphitheatra, obelisky {těch všech ovšem v našich vlastech nemáme}...“).¹³

Povědomí architektonické památky má svůj původ v Římě doby renesance. S reakcí na

normativní chápání dějin se domnělými hrdiny historie postupně místo vladařů staly celé národy. Tak Johann Gottfried Herder v roce 1796 viděl právě v umění pravý pramen poznání historie národů: „V této galerii nejružnějších způsobů myšlení, snah a přání zjistěte tkví hlubší poznání minulosti i národů než na mylné a bezútešné stezce jejich politické a válečné historie.“¹⁴ „Hymnus Von deutscher Baukunst“ (1771) Johanna Wolfganga Goetha oslavuje samotné architektonické dílo – gotický chrám – jako vznešenou kulturní památku národa.¹⁵ Teprve díky posunu v normativním vnímání dějin umění působnost památkové péče opravdu rozkvetla. V druhé polovině 19. století byl požadavek na zachování starožitností rozšířen. Friedrich Nietzsche vyžadoval ve svém rozjímání o antikvárním člověku zásadní pietu vůči svědectví historie: „Minulost tedy patří jejímu ochránci a ctiteli – tomu, kdo s věrností a láskou hledí nazpět tam, odkud přichází, z čeho vznikl; touto pietou vlastně snáší dík za své bytí. Zatím co opatrující rukou pěstuje, co odedávna bylo, chce udržet podmínky svého vzniku pro ony, kteří ho budou následovat – a tak slouží životu. ... To malé, omezené, chatrné a zastaralé získá svou vlastní důstojnost a nedotknutelnost tím, že se ochranná a uctívající duše antikvárního člověka do těchto věcí

■ Poznámky

- i památkám v českých zemích. Srov. Ladislav Rieger – J. Malý (edd.), *Slovník naučný*, 10. díl, Praha 1873, s. 258–261, zde s. 260. – Dále Čechy. Dějiny výtvarného umění (heslo), in: Ladislav Rieger (ed.), *Slovník naučný*, 2. díl, Praha 1862, s. 442–455.
- 9** O původu pojednání v *Allgemeine Bauzeitung* a pravděpodobně autorství L. Viteta viz Program, *Památky archaeologické a místopisné* I, 1854, sešit 1, s. 2. – K Vitetovi jako pravděpodobnému autorovi článku viz Norbert Huse (ed.), *Denkmalpflege. Deutsche Texte aus drei Jahrhunderten*, München 1984, s. 84–85.
- 10** „Pojednání toto, byvší ... z francouzského do němčiny přeloženo, jichžto by každý národ, každá obec o svou čest dbalá k dobrému obrátiti měla. My vnechavše místa k našim speciálním potřebám a poměrům méně se hodící ... přidali jsme naproti tomu všelicos, jak se nám pro svůj účel potřebným býti vidělo.“ Zap (pozn. 7), s. 2.
- 11** Ibidem, s. 2.
- 12** Ibidem, s. 3.
- 13** Ibidem, s. 3.
- 14** „In dieser Galerie verschiedener Denkmäler, Anstrengungen und Wünsche lernen wir Zeiten und Nationen gewiß tiefer kennen als auf dem täuschenden, trostlosen Wege ihrer politischen und Kriegsgeschichte.“ (Do češtiny přeložila autorka.) Gottfried Herder, *Briefe zur Beförderung der Humanität*, 1796, in: Huse (pozn. 9), s. 20.
- 15** Johann Wolfgang Goethe, *Von deutscher Baukunst* (1771), in: Huse (pozn. 9), s. 23–25.

přesídlí a v nich si zřídí domácí hnízdo.¹⁶

Zřízením časopisu Památky archaeologické a místopisné při Českém muzeu vznikl i v Čechách veřejný orgán, jehož programem byly památky a historický místopis. Proklamovaným cílem bylo dodat úctu starožitným památkám, posuzovat jejich pravé hodnoty a zvýšit zájem o ně „na ... stanovisku nynější starovědy“, které bylo ovšem důrazně národnostní.¹⁷

Úvodem zde český spisovatel a kritik umění Karel Vladislav Zap načrtl všeobecné úvahy překladem textu „Zachovávání starožitných památek, především stavitelských“. Východiskem úvah je negativní kvalifikace současné situace. Dle pojednání je totiž poškozování i ničení takzvaných „našich“ starožitných památek velmi rozšířeným neduhem. Příčinu jejich nesmyslného ničení autor vidí především v „lehcevážení“ starých věcí a bažení po novotách. Zásadní problém podle autora souvisí s chápáním pojmu „staré“ ve smyslu nepotřebné, nepohodlné anebo ošklivé a protivné. V důsledku tohoto zneuctění následuje zavržení a zničení drahocenných věcí zároveň s věcmi menší anebo žádné hodnoty.¹⁸

Cílem pojednání je pojetí, které památkářům ukáže možnosti a hranice zachování historicky cenných památek. Přínos a prospěch se přitom u „našich“ památek dle zakladatele českých dějin umění a archeologie Jana Erazima Vocela vztahuje na starožitnosti, které od nejstarší doby až po předminulou generaci byly v Čechách anebo pro Čechy vytvořeny.¹⁹ Pojem domácí památky je tedy definován na státoprávním základě českého samostatného království a jeho teritoria.²⁰ Takto byl původ památek přenesen z francouzského kontextu a jeho německého překladu v rakouském časopise do českého prostředí.

Úvaha tu ovšem jde dále. Drahocennost domácích památek podle ní závisí kromě uměleckých vlastností na jejím samotném stáří. Málo se totiž podle autora najde „památek anebo zbytkův, které několik set let přečkaly, aby alespoň leccos zajímavého na sobě neměly, byť je v jakýkoliv stav byly uvedly bouře a bezpráví minulých časův. Starožitník a umělec téměř vždy na nich něco nalezne, nějakou podrobnou část, nějakou formu, nějaký rozměr, způsob zpracování látky, výbor, spojení a původ látek, jakost spojidla, malty aj.; a jestli starožitník a umělec ničeho nenalézají, nalézají snad dějepis mnoho“.²¹ Pozornost památkáře má platit i pouhému technickému a materiálnímu charakteru starého objektu.

Nejsou to tedy pouze důvody umělecké, které k zachování staré památky zavazují. Předně to je samotná historie a autenticita historické

materie, ze které povinnost k ochraně její památky pramení. „Tak vyskytují se mezi věcmi pouze starými často takové, které zasluhují zachování, buď že mohou sloužiti za měřítko dráhy, kterou prošlo umění od času jich zhotovení, buď že jakýmkoliv způsobem s dějinami země anebo krajiny, také se zvyky a mravy jistého věku neb okresu nějakou souvislost mají.“²² Autor přitom mluví o zájmech, které „morálně“

■ Poznámky

16 „Die Geschichte gehört also ... dem Bewahrenden und Verehrenden – dem, der mit Treue und Liebe dorthin zurückblickt, woher er kommt, worin er geworden ist; durch diese Pietät trägt er gleichsam den Dank für sein Dasein ab. Indem er das von Alters her Bestehende mit behutsamer Hand pflegt, will er die Bedingungen, unter denen er entstanden ist, für solche bewahren, welche nach ihm entstehen sollen – und so dient er dem Leben. ... Das Kleine, das Beschränkte, das Morsche und Veraltete erhält seine eigene Würde und Unantastbarkeit dadurch, daß die bewahrende und verehrende Seele des antiquarischen Menschen in diese Dinge übersiedelt und sich darin ein heimisches Nest bereitet.“ (Do češtiny přeložila autorka.) Friedrich Nietzsche, Werke I, 1870/71, in: Huse (pozn. 9), s. 17.

17 „Přední naší starostí má býti tedy zachování všeho, co posud jest ozdobou našich vlastí, co nás živě s minulostí naší ještě spojuje.“ Programm, Památky archaeologické a místopisné I, 1854, s. 1–2, zde 2.

18 Srov. „Die hauptsächlichsten [Ursachen zur Beschädigung oder zur Zerstörung unserer mittelalterlichen Monumente der Baukunst] sind: die Geringschätzung alter Gegenstände und die Sucht nach Neuerungen; der Mangel an verständiger Würdigung des künstlerischen und geschichtlichen Werthes dieser Monumente; die diesen Gebäuden fehlende Harmonie mit den neuen Bedürfnissen, und endlich der Vorzug, den die gegenwärtige Gesellschaft den materiellen Interessen über die moralischen einräumt.“ LV [Ludovic Vitet], Über die Reparatur, Restauration, Erhaltung und Vollendung mittelalterlicher Baudenkmäler, Allgemeine Bauzeitung XVII, 1852, s. 305–375, cit. s. 305.

19 Jan Erazim Vogel, O starožitnostech českých a o potřebě chrániti je před zkázou, Časopis českého muzea XIX, 1845, s. 649–679. – Srov. „Zu den böhmischen Alterthümern gehören alle Geistes- und Kunstproducte, welche von der ältesten Zeit bis zur vorletzten Generation herab von oder für Böhmen in weitesten Sinne gefertigt worden sind.“ Jan Erazim Vogel, Ueber böhmische Alterthümer und die Nothwendigkeit, dieselben vor Verderben zu schützen, hrsg. vom archäologischen Comité des böhmischen Nationalmuseums, Prag 1845, s. 2, Paragraph 2. – K Vocelovi srov. Klement Benda, Jan Erazim Vogel, in: Rudolf Chadra et al. (edd.), Kapitoly z českého dějepisumu umění I, Praha 1986, s. 87–105.

20 K tomuto státoprávnímu základu českého samostatné

Obr. 2. Karel Maixner, portrét Karla Ladislava Zapa (1840–1881). Publikováno v: Květy 5, 1870, č. 45, s. 356. Převzato z: Wikimedia commons.

ho království a jeho teritoria jako nejdůležitějšímu argumentu české politiky v 19. století viz Michaela Marek, Kunstgeschichte zwischen Wissenschaft und Dienst am Staat, in: Katja Bernhardt – Piotr Piotrowski (ed.), Grenzen überwindend. Festschrift für Adam Labuda zum 60. Geburtstag, Berlin 2006, s. 79–97, zde s. 84.

21 Zap (pozn. 7), s. 2. – Srov. „Es ist selten, daß ein Monument oder die Reste eines Monumentes, über das mehrere Jahrhunderte hinweggegangen sind, nicht irgend ein Interesse bietet, in welchen Zustand es auch diese Jahrhunderte und die während derselben vorgegangenen Umwälzungen versetzt haben. Die Kunst hat fast immer daran etwas zu sehen: ein Detail, eine Form, ein Verhältniß, die Bearbeitung eines Gegenstandes, die Wahl, die Verbindung, den Ursprung der Materialien, die Qualität des Kalkes etc.; und wenn die Kunst nichts findet, so kann es vielleicht die Geschichte.“ Vitet (pozn. 18), s. 305.

22 Zap (pozn. 7), s. 3. – Srov. „Ebenso befinden sich unter den bloß alten Gegenständen, die nur einige Generationen gesehen, welche sich wenig darum kümmerten, sie vor den Stürmen der Zeit zu schützen, einige, welche geschont zu werden verdienen, entweder weil sie als Maßstab gelten, um die Bahn zu messen oder zu bestimmen, welche die Kunst durchlaufen hat, oder weil sie auf irgend eine Art mit der Geschichte des Landes oder der Gegend und mit den dortigen Sitten und Gebräuchen in Verbindung stehen.“ Vitet (pozn. 18), s. 306.

zavazují. Ty národy, které dokonce i vlastní památky zneuctívají a jejich trosky rozhazují, se proto podle autora morálně zařazují hluboko pod úroveň surových nevzdělanců.

Takto národnostně pojatou vzpomínku představuje již například samotný neforemný kámen. I bez jakékoliv estetické hodnoty má totiž potomkům sloužit jako národní památka. Jako vzor zde přitom slouží Anglie: „*Angličané dávají nám v tom ohledu dobré naučení, zachovávajíce v Londýně s největší šetrností neforemný kámen, který ale jest usvěcen vzpomínkou národní. ... pohled na tyto zbytky z šeré minulosti dojímá nás, naplňuje nás úctou a povzbuzuje k rozjímání. ... již pouze to, že zde jsou, jest svědectvím historie, ač posud neobjasněné a záhadné...*“²³

Zachovat autenticitu historické materie znamená udržet původní ráz díla věkem poznamenaného zcela neporušený. Samotné stárí zde vyniká jako výjimečná hodnota, která vyžaduje ochrany. Oproti stopám věků působí jejich zastírání a vůbec maskování procesu chátrání pouze jako kuriozita postrádající vážnosti. „*Chce-li kmet vyučovati a svým naučením potřebného důrazu dávatí, musí zůstatí kmetem, musí pohled a obyčje svého věku, své šediny, své vrásky i svou hůl podržeti, o kterou se ve svém stárí opírá. Kdyby sobě však vlasy černil, vrásky na čele všelijakými prostředky hladil a vyrovnával, oděv nové módy na sebe navěšoval – nepředstavoval by přece nic jiného, nežli muže, který byl někdy mladým, karikaturu, kterou nikdo nechtí, jejímžto převrácenostem a pitvornostem se ale smějeme.*“²⁴

Stopy stárí naopak podle autora výmluvně ukazují, že „*nic pod sluncem stálého není. Ony jsou důstojným svědkem proměn během věků. (...) podnebí se mění, řeky svůj běh mění, moře pohlcuje břehy své anebo od nich se vzdaluje, hory se usouvají aneb spadávají, nové ostrovy z lůna moře vyrůstají, národové hynou a jiným národům ustupují, vzdělání ducha pokračuje, stará vzdělanost dostupuje mety přestárlosti, přijímá nové tvary anebo mizí, staré obyčje vymírají a nové potřeby je následují; jak pak můžeme tedy očekávat, že by při těchto ustavičných proměnách v přírodě a společnosti lidské, jedině pomníky, díla to člověka, tedy zcela tak pomíjející jako on, všeobecnému zákonu podléhati neměla? Nikoliv, bohužel, není tomu tak, i ony musejí nevyhnutelně zmizeti; naše znalosti i naše péče mohou jen neblahou lhůtu záhuby prodloužit*“.²⁵

Historická památka tu vyniká jako součást přírody a její zákonitosti. Takto chápána udržuje a chrání vzpomínku na zákonitost přirozeného vzniku, proměny a zániku. Z poznání pro-

měn v přírodě autor vyvozuje zásadu zachování památek: „*ctíti nedotknutelnost starého díla.*“²⁶

František Schmoranz starší, kterému Riegrův *Slovník naučný* připsuje kromě znalostí zeměpisu, přírodopisu, matematiky, krásných umění, archeologie a stavitelských zkušeností nabytých ve Vídni i obšírné studium teorie architektury, mušel při své zodpovědnosti konzervátora v chrudimském kraji zaznamenat nový časopis *Památky archaeologické a místopisné*.²⁷ V úvodním článku, který se obracel přímo na konzervátory, jsou ovšem představeny dvě různé třídy památek, které vyžadují různý postup památkáře: požadavek nedotknutelnosti se vztahuje pouze na čistě historické památky, jako staré vítězné brány, amfiteátry, sloupy, obelisky, hroby, sarkofágy, zříceniny starých zámků, starých kostelů a klášterů, hradeb, mostů, staré nápisy. Památky, které ale slouží současným potřebám, se podle autora nutně musí aktuálnímu užití přizpůsobit.²⁸ Vytyčenou různorodost památek se zde znovu otevírá možnost kompletní restaurace. S ohledem na změněné poměry a soudobé potřeby tu je snad možné v postupu památkáře – a právě Schmoranze jako zastupitele vyšší kontrolní instituce – rozlišovat: jak dalece se restaurátorská práce konzervátora Schmoranze řídila v různém kontextu prvním či druhým pravidlem, či byly pro něho oba požadavky neslučitelné? A jak hluboce se tento konzervátor cítil zavázán k takzvanému zkrášlování památek, které Jan Erazim Vocel kritizoval?²⁹ Předem zhotovený návrh kompletní obnovy se ovšem zdá sám o sobě odporovat onomu obezřelému postupu, který

■ Poznámky

23 Zap (pozn. 7), s. 2–3. – Srov. „*Die Engländer geben uns eine gute Lehre, wenn sie einen einfachen formlosen Stein erhalten, der aber eine Nazional-Erinnerung ist. Es gibt in vielen Ländern und Gegenden eine Menge von Steinen, welche ... keinen größeren ästhetischen Werth haben als der Stein von London; es knüpft sich kein Andenken irgend eines besondern Ereignisses daran; nur Vermuthungen über ihre Bestimmung, ihren Gebrauch sind aufgestellt worden; sie vergegenwärtigen beinahe gar nichts, als die Spuren eines Volkes, das seinen Nachkommen keine Geschichtsbücher hinterlassen hat.*“ Vitet (pozn. 18), s. 305.

24 Zap (pozn. 7), s. 3. – Srov.: „*Wenn ein Greis belehren und seinen Belehrungen Nachdruck geben will, so muß er Greis bleiben, das Ansehen und die Gewohnheiten seiner Zeit, seine weißen Haare, seine Runzeln, und selbst seinen Stab beibehalten, der sein Greisenalter stützt. Färbe er sich die Haare, glätte er sich die Stirn mit Schönheitsmitteln, verzerre er die neue Mode, so ist er doch weiter*

nichts als ein vormalis junger Mann, eine Karrikatur, die man nicht mehr respektirt, deren Verkehrtheiten und deren lächerliche Anmaßungen man aber verlacht.“ Vitet (pozn. 18), s. 306.

25 Zap (pozn. 7), s. 3. – Srov. „*Die Natur des Klimas verwandelt sich, die Flüsse ändern ihren Lauf, das Meer bricht in seine Ufer ein oder es zieht sich von ihnen zurück, Berge stürzen zusammen, neue Inseln wachsen aus dem Schooß des unermeßlichen Oceans empor, Völker verschwinden und werden durch andere ersetzt, die Geisteskultur schreitet vorwärts, veraltet und nimmt eine neue Gestalt an oder verschwindet, alte Gewohnheiten ersterben und neue Bedürfnisse folgen ihnen; wie könnte man also erwarten, daß unter diesem allgemeinen und unaufhörlichen Wechsel der Natur und der Gesellschaften die Monumente allein, die Werke des Menschen und folglich entschieden vergänglich wie er, dem allgemeinen Gesetze nicht unterliegen sollten? Nein, leider ist es nicht so, auch sie müssen nothwendigerweise verschwinden; unsere Kenntnisse, unsere Anstrengungen können diese unglückliche Epoche nur verzögern.*“ Vitet (pozn. 18), s. 306.

26 Zap (pozn. 7), s. 4. Srov. „*Bei diesen Monumenten läßt also der Grundsatz, die Integrität des alten Werkes gewissenhaft zu ehren, keine Art von Vergleichsmittel oder Zwischending zu; es ist absolut und sozusagen gewaltthätig.*“ Vitet (pozn. 18), s. 307.

27 Pod heslem „Šmoranc (Schmoranz) František“ je uvedeno, že „*ohledával bedlivě všeliké vzácnější světské a církevní stavby Vídenské, čítal v c. k. dvor. bibliotéce veliká díla Quebelova, Stuartova, Durandova a j., zjednal sobě sám, ovšem s nemalým sebezapřením, k uměním krásným vztahující se spisy Winkelmanovy, Hagedornovy, Pozzovy, Schinklovi a jiných archeologů, aesthetiků a stavitelů ... r. 1854 jmenován také od c. k. ministeria nítra konservátorem v kraji Chrudimském.*“ Slovník naučný, ed. Ladislav Rieger a J. Malý, 9. díl, Praha 1872, s. 75–76.

28 Zap (pozn. 7), s. 3. – Srov. „*Jene andere Kategorie, jene Gebäude, welche zu Wohnungen dienen oder irgendeiner öffentlichen Bestimmung gewidmet sind, ist unvermeidlich gewissen Erfordernissen unterworfen, die aus den Veränderungen entstehen, welche sich nach den Bedürfnissen dieser speziellen Bestimmung herausstellen ...*“ Vitet (pozn. 18), s. 307.

29 Vocel dává ztrátu památek za vinu nejen ničivé dychtivosti po novotách a průmyslovému postupu, ale též mylnému bažení po zkrášlení: „*Eine oft schlecht geleitete Verschönerungssucht renovirt, verbaut und verdirbt Kunstdenkmale, deren ursprüngliche, bedeutungsvolle Formen um keinen Preis mehr wieder hergestellt werden können...*“ Jan Erazim Vocel, *Uiber böhmische Alterthümer und die Nothwendigkeit, dieselben vor Verderben zu schützen*, Prag 1845, s. 3. – Srov. Zap: „*... nemáme upadatí v opáčnost toho, co bořitelé dělají, totiž pomník takový chtítí přilíšným, hledaným obnovením ve stav zcela nový uvesti.*“ Zap (pozn. 7), s. 3.

30 Zap (pozn. 7), s. 4.

3

Obr. 3. John Ruskin, ilustrace 6. vydání knihy Johna Ruskina *Sedm lamp architektury*. Převzato z: John Ruskin, *The Seven Lamps of Architecture*, Oppington 1889, Plate 1.

neustále sleduje snahu omezit nebezpečí újmy památné stavby v její původnosti.³⁰ Skrývá problematika již konflikt, který vyvrcholil koncem 19. století nekompromisním sporem, zda restaurovat, či konzervovat?

Nastupující kontroverze úzce souvisí s úvahami populárního anglického spisovatele a filozofa umění Johna Ruskina.³¹ Tento neúnavný kritik pokračující modernizace publikoval v polovině 19. století svůj katechismus stavitelství, ve kterém představil i jedinečnost stavební památky. V knize nazvané *The seven Lamps of Architecture* (*Sedm lamp architektury*) a vydané v roce 1849 John Ruskin poprvé věnuje svoji pozornost etickým zásadám architektury ve smyslu jak přirozené, tak historické pravdivosti. Podnětem k zamyšlení je mu ničení středověkých staveb v důsledku zásahů jak restaurátorem, tak revolucionářem. Jedna kapitola publikace, nazvaná *The Lamp of Memory*, jedná právě o památce stavitelství: „*Jelikož v pravdě největší sláva stavby spočívá ... v jejím stáří a v jejím hlubokém citu výmluvnosti, přísné pozornosti, tušeného soužití ..., v samotném působení věků nalézá se krása, která ničím nemůže být zaměněna ... Přestože jsme doposud mluvili jen o citu pro stáří, nachází se*

stejně ve vlastních jeho stopách skutečná krása ... Opatrujte starou stavbu s úzkostlivou pozorností; ochraňte ji co jen možná dobře a za každou cenu před rozpadem.“³² Zde již platí pouze zásada nedotknutelnosti: rekonstrukce a napodobení jsou Ruskinem zcela diskvalifikovány ve smyslu nepravdivého šále ní, pro Ruskina neznamena jí více než chladný model: „*an imitation still, a cold model*“.³³ Stopy stáří představují pro Ruskina skutečný odraz přírody a její dynamiky. Jejich „svévolné“ tvarosloví je syntézou mezi dějinami přírody a dějinami umění. Tyto stopy stáří jsou podle něj svědectvím vlastní důstojnosti památek.³⁴ Ruskinova kritika a jeho ocenění stáří o půlstoletí později ústí v moderním kultu památky Aloise Riegla.³⁵

Soudobá reflexe o nedotknutelnosti starého díla není klíčem k úplnému porozumění práci konzervátora Františka Schmoranze staršího. Úvaha ale objasňuje, že otázce restaurovat, či konzervovat se tehdejší praxe památkářství v Čechách nutně musela postavit. Její kritika tak vrhá světlo i na práci Schmoranze. Při vši vyžadované obezřetnosti dále ukazuje nutnost rozlišovat památky podle třídy a s ohledem na soudobé potřeby. Proto může být tento článek pomůckou pro pochopení a posouzení postupu památkáře.

Příspěvek nakonec ukazuje, jak dalece byla debata o památkové péči budována na překladovosti. Technikou překladu byly argumenty francouzského původu přeneseny do němčiny a dále vtěleny do českého národního kontextu, a dá se očekávat, že se tu jedná o široce praktikovaný postup.³⁶

Dr. ALENA JANATKOVÁ
Technische Universität Berlin
alena.janatkova@tu-berlin.de

■ Poznámky

31 K recepci Ruskina v Čechách srov. Johna Ruskina fragmenty z knih, *Volné směry* III, 1899, s. 479–484, 527–542, 586–690. – Tomáš G. Masaryk, *Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus*, Vídeň 1899, s. 506. – Gamma [Gustav Jaroš], John Ruskin, *Volné směry* IV, 1900, s. 89–96, 163. – John Ruskin, *O obnovení starých budov, Styl I*, 1908–1909, s. 61–62. – Svaz českého díla, *Umělecký měsíčník* III, 1913, s. 35–42, cit. s. 35.

32 „*For, indeed, the greatest glory of a building is ... in its Age, and in that deep sense of voicefulness, of stern watching, of mysterious sympathy ... there is a beauty in those effects themselves, which nothing else can replace ... For though, hitherto, we have been speaking of the senti-*

ment of age only, there is an actual beauty in the marks of it ... Watch an old building with an anxious care; guard it as best you may, and at any cost, from every influence of dilapidation.“ (Do češtiny přeložila autorka.) John Ruskin, *The Seven Lamps of Architecture*, London 1849, s. 186, 195–196, 205. – Srov. John Ruskin – Wolfgang Kemp (ed.), *Die sieben Leuchter der Baukunst*, Dortmund 1994, s. 333, 350, 352, 367.

33 Ruskin (pozn. 32), s. 204. – Srov. Ruskin – Kemp (pozn. 32), s. 365.

34 „*... it is an exponent of age, of that in which ... the greatest glory of the building consists; and, therefore, the external signs of this glory, having power and purpose greater than any belonging to their mere sensible beauty, may be considered as taking rank among pure and essential characters ...*“ (Do češtiny přeložila autorka.) Ruskin (pozn. 32), s. 202. – Srov. Ruskin – Kemp (pozn. 32), s. 361–362. – Srov. Karel Stibral – Bohuslav Binka – Nada Johanisová, *John Ruskin a příroda*, Praha–Brno 2011.

35 Alois Riegl, *Wesen und Entstehung des modernen Denkmalkultus*, in: Ernst Bacher (ed.), *Kunstwerk oder Denkmal? Alois Riegls Schriften zur Denkmalpflege*, Wien 1995, s. 53–98.

36 K překladovosti jako běžné praxi obrozenického hnutí viz Vladimír Macura, *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, Praha 1995, s. 61–78.